

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА

УДК 808.26 – 3

**ЛЯСОВІЧ СВЯТЛАНА
МІХАЙЛАЎНА**

**СІСТЭМА КОЛЕРААБАЗНАЧЭННЯ
Ў МОВЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА:
СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ, ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ
І КАГНІТЫЎНЫ АСПЕКТЫ**

10.02.01 – беларуская мова

А ў т а р э ф е р а т
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск – 2006

Работа выканана на кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».

Навуковы кіраўнік –

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт Бабіч Ю.М.
(Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны
універсітэт імя П.М. Машэрава»,
кафедра беларускага мовазнаўства)

Афіцыйныя апаненты:

доктар філалагічных навук,
прафесар Лемцюгова В.П.
(Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа
НАН Беларусі, аддзел лексікалогіі і лексікаграфіі)

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт Паўлавец Дз.Дз.
(Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Францыска Скарыны»,

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. Лінгвістычнаму аспекту каларыстыкі прысвечана значная колькасць навуковых прац у прыватнасці, В. Кульпіной, В. Фаміной, А. Васілевіч, Р. Фрумкінай, Н. Бахілінай, В. Маславай, В. Бяльковай, С. Бабыль, К. Гадані, А. Дзівінай, В. Жаўтабруха, А. Жыткова, М. Касімава, Л. Кац, Р. Гжэгарчыковай, М. Ампель-Рудольф, Р. Такарскага, К. Вашаковай і інш. У айчынным мовазнаўстве колеравая лексіка на матэрыяле мастацкіх тэкстаў даследавалася Л. Сямешкай, Ю. Бабічам, М. Разладавай, Н. Мажэйкай, Дз. Паўлаўцом. Але некаторыя праблемы функцыянавання колераабзначэнняў у беларускай мове практычна не аналізаваліся.

На сучасным этапе павялічвалася цікавасць да даследаванняў мастацкіх тэкстаў у плане ўзаемадзеяння мовы і культуры. Каларыстычная лексіка як пэўная знакавая сістэма выступае ў выглядзе своеасаблівага вербальна-эстэтычнага адзінства, што рэпрэзентуе спецыфіку аўтарскага светаўспрымання. Кагнітыўны падыход вызначае колер як сродак пазнання акаляючага свету і скіроўвае да вывучэння каларонімаў у рэчышчы паняцця «канцэпт», што адлюстроўвае выяўленчы патэнцыял колераабзначэнняў, садзейнічае асэнсаванню фрагментаў духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў шляхам вывучэння моўных сродкаў.

Выбар у якасці матэрыялу даследавання мовы твораў У. Караткевіча тлумачыцца тым, што пісьменнікам у значнай ступені ўвасоблены нацыянальныя рысы характару нашага этнасу, асабліваці менталітэту. Актуальнасць тэмы дысертацыі абумоўлена і тым, што вызначэнне і характарыстыка праз каларонімы асобных тэкставых мікраструктур пашырае наша ўяўленне пра канцэптасферу нацыянальнай мовы.

Колеравая лексіка актыўна выкарыстоўваецца У. Караткевічам і складае творчую адметнасць яго мастацкай вобразнасці. Разгляд своеасаблівых прыёмаў колерапісу смятне больш адэкватнай інтэрпрэтацыі творчасці пісьменніка, адлюстроўвае спецыфіку яго моўнай карціны свету, таму заслугоўвае пільнай увагі вучоных.

Такім чынам, актуальнасць тэмы даследавання абумоўлена важнасцю колеравых адзінак як лексічнай мікрасістэмы мовы і неад'емнага энсавана-эмацыянальнага кампанента вобразна-выяўленчай функцыі твораў У. Караткевіча, усведамленнем ролі гэтай лексіка-сэмантычнай групы ў трансляцыі фрагментаў нацыянальнай культуры беларусаў.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысертацыя выканана ў межах комплекснай навукова-даследчай праграмы «Лінгвакультуралагічныя асаблівасці Беларускага Паазер'я» (рэг. № 0011472 ад 17.05.2001), над ажыццяўленнем якой працуе калектыў вучоных Установы адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».

Мэта і задачы даследавання. Мэта даследавання – выявіць і апісаць спецыфіку функцыянавання колераабзначэнняў як лексіка-сэмантычнай сістэмы ў розных аспектах (сэмантычным, кагнітыўным, функцыянальным) у мове твораў У. Караткевіча. Дасягненне пастаўленай мэты патрабавала вырашэння наступных задач:

- удакладніць змест паняццяў «канцэптасфера колеру», «колеравы канцэпт», акрэсліць структуру колераканцэпта;
- правесці колькасны аналіз колеравай лексікі ў творах У. Караткевіча і вызначыць спецыфіку ўжывання каларонімаў;
- устанавіць ментальныя прататыпы каларонімаў шляхам аналізу колеравых параўнанняў і метафар;

- выявіць асаблівасці функцыянавання разнастайных стылістычных фігур, у складзе якіх ёсць каларонімы, паказаць іх ролю ў кантэксце;

- акрэсліць сімвалічны патэнцыял, семантычны аб'ём і канатацыйныя асаблівасці колераабазначэнняў у творах У. Караткевіча;

- вызначыць, якія колераабазначэнні ў мове твораў У. Караткевіча уяўляюць сабой самастойныя колеравыя ментальныя сутнасці – канцэпты, а якія выступаюць атрыбутамі іншых.

Аб'ект і прадмет даследавання. *Аб'ектам даследавання* з'яўляецца мова твораў У. Караткевіча. *Прадмет даследавання* – каларыстычная лексіка ў мове твораў У. Караткевіча.

Матэрыялам даследавання паслужыла выданне: Караткевіч У. Збор твораў. У 8 т. – Мн.: Маст. літ., 1988 – 1991. Караткевіч, створаная шляхам суцэльнай выбаркі, складаецца з 8260 ужыванняў колераабазначэнняў.

Гіпотэза даследавання. Своеасаблівасць выкарыстання пісьменнікам каларыстычнай лексікі, а таксама ўжыванне ў тэкстах функцыянальна-стылістычных фігур з колеравым кампанентам адлюстроўвае сінкрэтычную спецыфіку яго светаўспрымання. Праз сістэму колераабазначэнняў выяўляецца сувязь аўтарскай і нацыянальнай моўнай карціны свету. На ўзроўні каларонімаў у мове твораў У. Караткевіча адбываецца іх узаемаўплыў.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Метадалагічнай асновай даследавання з'яўляюцца антрапацэнтрычная тэорыя мовы і моўнай дзейнасці; прынцып сістэмнасці; лінгвістычныя, літаратуразнаўчыя і лінгвістакультуралагічныя тэорыі. У працы спалучаецца комплексны падыход, які абумовіў выкарыстанне ўласналінгвістычных і агульнанавуковых метадаў даследавання: метад кампанентнага аналізу – пры характарыстыцы структуры колеракода; дыстрыбуцыйнага – пры аналізе сінгаматычных асаблівасцей каларонімаў; лінгвастылістычнага – пры апісанні сістэмы колерапісу; метад канцэптуальнага аналізу – пры даследаванні колеравых канцэптаў і канцэптаў, структурнай часткай якіх з'яўляюцца колераабазначэнні; элементаў колькаснага аналізу – пры вызначэнні частотнасці ўжывання колеравай лексікі і стылістычных фігур з колеравым кампанентам.

Навуковая навізна і тэарэтычная значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовнаўстве зроблена спроба шырокааспектнага вывучэння сістэмы колераабазначэнняў ў мове мастацкай літаратуры на матэрыяле твораў У. Караткевіча і праведзены іх комплексны аналіз:

- прааналізавана лексічная структура колеравых кодаў, колькасны і кампанентны склад колераабазначэнняў і стылістычных фігур у творах пісьменніка, набудаваных на аснове каларонімаў;

- створана класіфікацыя каларонімаў-кампазітаў, колеравай метафары і параўнання;

- на матэрыяле сістэмы колераабазначэнняў устаноўлены і канкрэтызаваны паняцці «колеравы канцэпт», «канцэптасфера колеру», пададзена іх характарыстыка з раскрыццём магчымых механізмаў утварэння канцэптаў і крытэрыяў вылучэння колераканцэптаў;

- апісана сімвалічная і канатацыйная спецыфіка каларонімаў у творах пісьменніка;

- створаны слоўнік колераабазначэнняў У. Караткевіча.

Вывучэнне каларыстычнай лексікі мае важнае значэнне для выяўлення спецыфікі моўнай карціны свету аўтара як часткі нацыянальнай моўнай мадэлі.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Атрыманыя вынікі могуць знайсці выкарыстанне ў лексікаграфіі пры стварэнні слоўніка эпітэтаў, слоўніка мовы У. Караткевіча, а тэарэтычныя палажэнні і фактычны матэрыял – пры напісанні мапаграфічных даследаванняў, прысвечаных вывучэнню творчасці У. Караткевіча, пры надрыхтоўцы спекурсаў для студэнтаў-філолагаў і ў школьнай практыцы на ўроках мовы і літаратуры пры вывучэнні творчасці пісьменніка, пры стварэнні вучэбных дапаможнікаў па сучаснай беларускай мове, філалагічным аналізе тэксту, лінгвакультуралогіі, пры напісанні курсавых і дыпломных прац. Матэрыял даследавання можа мець вартасць для далейшай распрацоўкі пытанняў лексічнай каларыстыкі беларускай мовы.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Колераабзначэнні, што ўжываюцца У. Караткевічам у мастацкіх тэкстах, маюць уласную спецыфіку. Іхняя частка ўключаецца ў рэестр каларыстычнай лексікі беларускай літаратурнай мовы, але значную колькасць складаюць каларонімы-кампазіты, некаторыя з якіх належаць да індывідуальна-аўтарскіх наватораў. Каларонімы-кампазіты ў структурна-семантычным плане неаднародныя: частка з іх – колеравыя, меншая частка – колера-няколеравыя, найменшая – колера-светлавыя.

2. Колеравыя лексемы ў вобразнай сістэме У. Караткевіча здольныя выступаць у якасці універсальных лінгвістычных катэгорый – колераканцэптаў – ці служыць кампанентам, састаўнымі часткамі іншых няколеравых канцэптаў. Канцэптасферу колеру ўтвараюць не толькі першыя, але і другія як сродкі энсэва-эмацыянальнай сістэмы пісьменніка. У структуры колераканцэпта вылучаюцца два кампаненты: паняццёвае ядро і вобразны элемент.

3. Вобразны кампанент семантычнай структуры колеравага канцэпта набывае дамінуючае значэнне, бо ў межах асобнай самабытнай мастацка-выяўленчай сістэмы вобразы ідэнтыфікуюць своеасаблівы індывідуальны почырк творцы. Вобразнае ядро канцэпта прадстаўляюць трыпы з каларонімам у складзе – эпітэты, метафары, параўнанні, а таксама колеравая гармонія, няўласныя якасці каларонімаў, каларонімы-кампазіты.

4. Колеравыя параўнанні садзейнічаюць выяўленню колеравых прататыпаў, з'яўляюцца прадуктыўным сродкам стварэння і трансляцыі базавых колеравых канцэптаў. Вызначальным пры фарміраванні зместу канцэпта выступае ўзаемадзеянне ўнутранай формы аб'екта параўнання і вобраза параўнання, у тым ліку і ўнутранай формы калароніма, што пераводзіць семантыку вобраза на сімвалічную ступень. Ланцужок «параўнанне – вобраз – сімвал – канцэпт» і ёсць механізм узнікнення канцэптаў. Колеравы вобраз у параўнальных канструкцыях ператвараецца ў колера-сімвал і адлюстроўвае асобныя моўныя канцэпты пісьменніка.

5. Метафары паводле энсэўтаральнай функцыі колеравых лексем падзяляюцца на тры групы: метафары-колераідэнтыфікатары, метафары-каардынатары, метафары-колераідэнсіфікатары. Вызначаныя тыпы метафарычных адзінак праз спецыфіку функцыянавання прадстаўляюць структуру колеравага канцэпта ў мастацкім творы.

6. Няўласныя якасці каларонімаў і колеравая гармонія выяўляюць асаблівасці аўтарскага светабачання. Сінкрэтычныя колеравыя вобразы адлюстроўваюць шляхі узнікнення новых значэнняў у структуры канцэптаў і карэляцыю розных універсальных адзінак у мастацкай сістэме пісьменніка. Праз колеравую гармонію прыярытэтныя каларонімы ўзмацняюць свой культурна-аксіялагічны кампанент, які з'яўляецца асновай аднайменных колераканцэптаў.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертацыйная праца з'яўляецца самастойным даследаваннем, выкананым без удзелу сааўтараў. Асноўныя палажэнні і высновы грунтоўна апрацаваны і сістэматызаваны аўтарам фактычным матэрыяле.

Апрабытае вынікаў дысертацыі. Дысертацыя была абмеркавана на пасяджэннях кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава.

Па тэме даследавання падрыхтаваны і прачытаны даклады на сесіях прафесарска-выкладчыцкага саставу кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава (Віцебск, 3 лютага 2003 года; 3 лютага 2004 года; 3 лютага 2005 года); а таксама на наступных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцыях: II Міжнародной літаратураведческой канферэнцыі «Русская, беларуская і мировая літаратура: істория, современность, взаимосвязи» (Наваполацк, 2 – 5 красавіка 2003 года); III Научно-практической канферэнцыі «Личность – слово – социум» (Мінск, 16 – 18 красавіка 2003 года); VI Міжнародной навуковай канферэнцыі «Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратурнае мастацтва, культуралогія» (Віцебск, 15 – 17 мая 2003 года); Міжнародной навуковай канферэнцыі «Наследие Л.Н. Толстого и современность» (175 лет со дня рождения) (Віцебск, 13 – 14 лістапада 2003 года); Міжнароднай канферэнцыі «Міжнародны экалагічны досвед і яго прымяненне на Беларусі» (Віцебск, 18 – 19 лістапада 2003 года); Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Праблемныя напрамкі развіцця мастацкай творчасці і вербальнай культуры нашай» (Мінск, 20 – 21 лістапада 2003 года); III Міжнародной літаратураведческой канферэнцыі «Русская, беларуская і мировая літаратура: істория, современность, взаимосвязи» (Наваполацк, 8 – 10 красавіка 2004 года); IV Научно-практической канферэнцыі «Личность – слово – социум» (Мінск, 27 – 28 красавіка 2004 года); III Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі асіпірантаў і маладых вучоных «Полесскіі регион і наука XXI века» (Мазыр, 25 чэрвеня 2004 года); Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Актуальныя праблемы беларускага мовазнаўства (да 80-годдзя прафесара І.Я. Лелешава)» (Гродна, 28 кастрычніка 2004 года); IV Міжнародной літаратураведческой канферэнцыі «Русская, беларуская і мировая літаратура: істория, современность, взаимосвязи» (Наваполацк, 7 – 9 красавіка 2005 года); V Научно-практической канферэнцыі «Личность – слово – социум» (Мінск, 13 – 15 красавіка 2005 года); Рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі «I Машэраўскія чытанні» (Віцебск, 5 мая 2005 года); VI Навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу (Гомель, 27 мая 2005 года); Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «VI Танкаўскія чытанні» (Мінск, 23 – 24 верасня 2005 года); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі студэнтаў і маладых вучоных «Сацыяльна-псіхалагічныя і гуманітарныя аспекты інтэграцыі культур ва ўмовах трансфармацыі сучаснага грамадства» (Віцебск, 10 лістапада 2005 года).

Апублікаванасць вынікаў даследавання. Асноўныя палажэнні і вывады даследавання адлюстраваны ў 19 публікацыях (агульны аб'ём – 90 старонак), у тым ліку ў 4 артыкулах у рэцэнзуемых перыядычных выданнях, 3 артыкулах у зборніках навуковых прац, 12 матэрыялах навуковых канферэнцый.

Структура і аб'ём дысертацыі. Праца складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, 2 табліц, спісу выкарыстанай літаратуры, які ўтрымлівае 227 назваў, спісу работ аўтара, 5 дадавак і слоўніка колераабзначэнняў У. Караткевіча. Агульны аб'ём даследавання – 146 старонак, з якіх 101 старонку займае асноўны тэкст.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ

Ва ўводзінах матывуецца выбар гэмы дысертацыйнага даследавання, вызначаюцца актуальнасць праблемы, акрэсленыя найбольш прадуктыўныя шляхі вывучэння сістэмы колераабзначэння на матэрыяле творчасці У. Караткевіча.

У агульнай характарыстыцы работы абгрунтоўваецца выбар і актуальнасць гэмы дысертацыі, ставяцца мэты і задачы працы, вызначаюцца метадалогія і метады даследавання; фармулюецца рабочая гіпотэза, акрэсліваюцца палажэнні, якія выносяцца на абарону, даюцца звесткі пра асабісты ўклад суіскальніка, апрабачыю і сувязь работы з комплекснай навукова-даследчай праграмай.

У першай главе «Спецыфіка колераабзначэння як моўнай адзінкі ў мастацкім тэксе» прапанаваны агляд асноўных напрамкаў вывучэння колеру, а таксама праца на даследаванні лексічнай каларыстыкі ў розных аспектах (параграф 1.1).

Разглядаюцца розныя падыходы да зместу і сутнасці паняццяў «канцэпт», «канцэптасфера», удакладняюцца змест тэрмінаў «колераканцэпт», «канцэптасфера колеру» (параграф 1.2). Колераканцэпт – гэта семантычнае, нацыянальна-спецыфічнае, аксіялагічна і эмацыянальна афарбаванае ўтварэнне, планам зместу якога з’яўляюцца ўся сукупнасць ведаў пра дадзены аб’ект, а планам выражэння – сукупнасць моўных сродкаў. Адзначаецца, што ў якасці колераканцэптаў могуць выступаць толькі знакавыя для пэўнага народа і пэўнай культуры каларонімы. Крытэрыямі вызначэння колераканцэптаў з’яўляюцца іх прыметы як этнапрыярытэтных колераў: прысутнасць дадзенага колеру ў матэрыяльнай і духоўнай культуры народа, у тым ліку з супрацьлеглай семантыкай; наяўнасць колеравага пратагатыпа ў навакольным асяроддзі; удзел у фарміраванні аксіялагічна афарбаваных нацыянальных вобразаў; шырокі дыяпазон ужывання і значны сінтагматычны патэнцыял.

Колераабзначэнне існуе ў этналінгвістычна адзначанай прасторы, яно этнацэнтрыванае і мае аксіялагічны кампанент. Па гэтай прычыне нацыянальна значнымі выступаюць канцэпты, сродкамі рэпрэзентацыі якіх з’яўляюцца каларонімы дадзенай мовы. Такім чынам, пад канцэптасферай колеру будзем разумець не толькі сукупнасць колераканцэптаў, але і семантычныя карэляцыі колераабзначэнняў з іншымі нацыянальнымі канстантамі, наяўнасць колеравых адзінак у структуры іншых канцэптаў.

Канцэптасфера мовы кожнага народа ўзбагачаецца ў вялікай ступені дзякуючы мове мастацкай літаратуры. Таму разгляд мовы літаратурных твораў адыгрывае істотную ролю ў разуменні важнасці асобных канцэптаў моўнай карціны свету пэўнага этнасу. Істотнае значэнне ў стварэнні канцэптасферы належыць пісьменнікам як лепшым носьбітам моўнага вопыту. У беларускай культуры адной з такіх постацей з’яўляецца У. Караткевіч. Аўтарская канцэптасфера ўзбагачаецца і ўдакладняецца выкарыстаннем шырокіх выяўленчых магчымасцей колераабзначэнняў. Менавіта вывучэнне адносін да колеру і святла і выяўленне іх на моўным узроўні з’яўляецца адным са шляхоў даследавання эмацыянальнай сферы пісьменніка.

У структуры колераканцэпта вылучаюцца паняццёвыя і вобразныя кампаненты. Нацыянальнаму спецыфіку, як правіла, перадае вобразны, сімвалічны элемент калароніма, а не рэальнае абзначэнне афарбоўкі. Той ці іншы колеравы сімвал, які займае пэўнае паняцце, напачатку выходзіць ад вобразаў. Асновай складанай, іматэрыяльнай колеравай сімволікі выступае шырокі інфармацыйны патэнцыял каларонімаў, іх рознапланавая семантыка. Сімвал з’яўляецца адным са спосабаў кадзіравання колераканцэпта, прамежкавым этапам у яго разуменні. Колерасімвал можа складацца з сукупнасці колеравай прыметы і асяпальна, а канцэпт узбагачаецца семан-

тыкай дэнатата, робіць яе часткай сваёй структуры. Такім чынам, з'яўляецца якасна новае ўтварэнне.

Існуюць розныя падыходы да даследавання канцэптаў. Вывучэнне канцэптаў шляхам аналізу асацыяцый рэцыпіента бачыцца абгрунтаваным, бо і канцэпт, і асацыяцыйная структура слова адлюстроўваюць каларыт і спецыфіку даследуемай мовы праз указанне на факультатыўныя ўласцівасці пэўнай з'явы. Па згаданай прычыне асацыяцыі займаюць значнае месца ў структуры канцэпта.

Е. Бартмінскі прапануе аналізаваць канцэпты метадам прафілявання, які заключаецца ў вызначэнні і падборы катэгорый ці фасет, неабходных для поўнага апісання канцэпта. Стварэнню поўнай фасеты садзейнічаюць прататыпы. Пры вызначэнні колеравых прататыпаў у мастацкім тэксце вялікую ролю адыгрываюць параўнанні з колеравым кампанентам, бо вобраз параўнання па сутнасці мае функцыю эталона, а значыць, можа выступаць прататыпам.

У параграфі 1.3 праводзіцца колькасны аналіз колераабазначэнняў з мэтай выяўлення частотнасці ўжывання каларонімаў і стылістычных сродкаў з колеравым кампанентам, разглядаецца сінтагматычны патэнцыял каларонімаў. Намі зафіксавана 8260 ужыванняў колераабазначэнняў. Колеравыя лексемы разгрупаваны па 8 колеракодах: «белы», «чорны», «жоўты», «чырвоны», «сіні», «зялёны», «шэры» і «шматфарбнасць». Паводле частотнасці колераэлементаў дамінуюць «белы» (1591), «чырвоны» (1220), «жоўты» (1198), «сіні» (1085). Колераабазначэнні кодаў «белы» і «чырвоны» як асноўных колераў беларускай народнай традыцыі маюць найбольшую колькасць ужыванняў. Самыя частотныя каларонімы ў У. Караткевіча – «белы» (887), «чорны» (836), «сіні» (502), «чырвоны» (445), «зялёны» (361), «шэры» (273), «благітны» (261), «залаты» (237), «сівы» (170), «жоўты» (163).

Паводле разнастайнасці колераэлементаў вылучасца код «жоўты» – 165 найменняў, потым – «белы» (131), «чырвоны» (124), «сіні» (101). Такім чынам аўтар зафіксаваў прырытэтнасць гэтых тонаў у сваёй моўнай карціне свету не толькі колькасна, але і якасна.

Сярод сродкаў колерапісу самы прадуктыўны – колеравая гармонія – 1249 выпадкаў ужывання. Параўнанні складаюць – 175 выкарыстанняў, метафара – 154 ужывання, няўласныя якасці каларонімаў – 59 зафіксаваных ужыванняў. Колькасныя паказчыкі выразна сведчаць пра прыкільнасць аўтара да спалучэння розных каларонімаў у межах мікракантэксту.

Групу лексікі з пасіўнай колеравай семай складаюць словы-назвы геаграфічных аб'ектаў, назвы людзей, прадстаўнікоў флоры і фауны і іншыя назвы аб'ектаў, утваральнай асновай якіх з'яўляюцца колеравыя лексемы. Іх агульная колькасць складае 401 адзінку. Пераважна гэта група прадстаўлена назоўнікамі, а таксама прыметнікамі, утворанымі ад іх. У шэраг канструкцый, дзе колер перадаецца апісальным шляхам (налічваецца 61 спалучэнне), уключаны параўнанні, якія не маюць у сваім складзе калароніма. Прыналежнасць да пэўнага колеравага кода ўстанаўліваецца асацыяцыйным шляхам.

У пераважнай большасці колераабазначэнні з'яўляюцца прыметнікамі. Колеравая прымета таксама адносна часта выражаецца назоўнікам і дзеясловам. Шырока ўжываюцца са значэннем дынамічнай і статычнай прыметы каларонімы кода «чырвоны». Прымета чырвонага колеру можа выражацца ў розных функцыянальных значэннях, што падкрэслівае больш высокі агульны патэнцыял кода «чырвоны» ў параўнанні з іншымі колерамі.

Частотнасьць ужывання пэўных каларонімаў вызначае колеравыя прыярытэты аўтара, звязаныя са спецыфікай не толькі густаў, але і з асаблівасцю светабачання пісьменніка як носьбіта пэўнай мовы, адлюстроўвае самабытнасьць словаўтваральных мадэлей лексем і іх сінтагматычных адносін з іншымі моўнымі адзінкамі і, такім чынам, перадае непаўторнасьць творчай манеры мастака слова. Перавага ва ўжыванні лексікі кодаў «белы», «чырвоны», «жоўты», «сіні» сведчыць пра іх (або іх колераэлементару) важнасьць у мастацкім радку аўтара, пра патэнцыяльную магчымасьць выступнасьць у якасьці канцэптаў.

У другой главе «**Метафара і параўнаньне – аснова колерапісьму ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча**» разглядаюцца згаданыя тropy як базавыя ў вобразнай сістэме мастацкага цэлага.

Колеравыя параўнанні ў творчасці У. Караткевіча з'яўляюцца эфектыўным сродкам фарміравання і трансляцыі колеравых канцэптаў, рэпрэзэнтацыі семантычнай структуры канцэпта. Параўнальныя канструкцыі прааналізаваны на матэрыяле пэтычных і праязічных твораў (параграфы 2.1, 2.2).

Паводле наяўнасьці колеравага слова ў частках параўнальнай канструкцыі тropy падзелены намі на 8 груп. Найбольш прадуктыўныя з іх – параўнанні з каларонімам толькі ў вобразе параўнання: «**Валуны на пашы, як белыя гусі. Што гані не гані, а не ідуць да вады**» (1, 153)¹; параўнанні, у якіх колеранайменне змяшчаецца ў аб'екце параўнання і тлумачыцца вобразам параўнання. Лічыцца, што колер вобраза параўнання загалля вядомы: «**Іншы цалуе вусны чырвоныя, як рэнет...**» (1, 345).

У плане фарміравання зместу канцэпта вызначальным з'яўляецца ўзаемадзеянне ўнутранай формы аб'екта параўнання і вобраза параўнання. Колеравая прымета падабенства – першасная аснова для сувязі аб'екта параўнання і вобраза параўнання. Абавязкова трэба ўлічваць спецыфіку ўзаемадзеяння ўнутранай формы аб'екта і вобраза параўнання, у тым ліку і ўнутранай формы калароніма, што пераводзіць семантыку вобраза на сімвалічную ступень. Напрыклад, белы – чысьціня, прыгажосць, святло, жыццё. А праваднікамі сімвалікі выступаюць вобразы параўнання, у якіх актуалізавана колеравая прымета, – снег, сонца, бяроза, малако. Вобразы параўнання кода «жоўты» – сонца, мёд – сімвалізуюць жыццё. У канструкцыях такога кіталту колер набывае першаснае значэнне. У У. Караткевіча параўнанні як у пазэі, так і ў прозе рэалізуюць пераважна пазітыўную сімваліку. У іншых кампазіцыях колераабзначэнні выконваюць ролю яркіх арыенціраў увагі чытача, маюць характарыстычна-ацэннае значэнне ў апісанні вобразаў, але сам каларонім тут другасны, ён не набывае статусу канцэптуальна знакавай адзінкі. Гэта найчасцей тropy характарыстыкі знешнасці чалавека, якіх у У. Караткевіча менш у пазэі і больш у прозе, што абумоўлена лейтматыўнай функцыяй колеравых параўнанняў у праязічных тэкстах. І ў тых, і ў іншых канструкцыях выяўляецца спецыфіка нацыянальнага бачання свету: у першых – праз сувязь колерасімвала параўнанняў з культурным вопытам нацыі, у другіх – праз псіхалагічна-міфалагічны падтэкст афарбаваных этнаграфічных вобразаў.

Спалучэнняў са складанай структурай у праязічных тэкстах значна больш, чым у вершах. Гэта тлумачыцца, мяркуючы, незалежнасцю прозы ад строгага рытмічна-інтанацыйнага малюнка і рыфмы. Улюбёныя вобразы параўнання пісьменніка, якія

¹ Тут і далей шпаты з твораў У. Караткевіча палюцца паводле выдання Караткевіч У. Збор твораў У 8 т. – Мн: Маст. літ., 1988 - 1991. У дужках пазначена том і старонка

сустракаюцца і ў назві, і ў прозе, належаць да кодаў «бель», «жоўты», «чырвоны», «чорны» – снег, сонца, лён, мёд, кроў, журавіны, каліна, сажа. Апелятывы «снег», «кроў», «сажа» сігналізуюць пра трываласць у свядомасці носьбітаў мовы старажытнага трыкалору, тым больш што аб працягласці існавання нагадвае амбівалентнасць вобразаў (і аднаведна колераў) снегу і крыві. Этнічна знакавыя вобразы параўнання (лён, мёд, журавіны, каліна) прадстаўлены найменнямі, якія маюць у беларускай культуры сімвалічнае значэнне.

Выкарыстання аўтарам колеравыя параўнанні не толькі сведчаць пра талент У. Караткевіча ў стварэнні яркай вобразнасці мастацкага тэксту, але і ўяўляюць сабой канцэнтраты індыўдуальных прыярытэтаў аўтара, кагнітыўную перапрацоўку ведаў і іх рэпрэзентацыю як часткі нацыянальнай матэрыі свету.

Колеравая метафара (параграф 2.3) можа выступаць у якасці спосабу стварэння моўнай карціны свету, што ўзнікае ў выніку маніпулявання ў працэсе пазнання навакольнай рэчаіснасці ўжо наяўнымі ў мове значэннямі з мэтай стварэння новых канцэптаў. Калі разглядаць колькасны суадносіны гэтых тропаў у прозе і ў назві, то прыкладна трэцяя частка з іх належыць вершаванай спадчыне аўтара, што абумоўлена метафарычнасцю як важнай уласцівасцю вершаванай мовы.

Паводле сэнсаўтваральнай функцыі колеравых лексем метафары падзелены намі на некалькі груп: 1) метафары-колераідэнтыфікатары, 2) метафары-каардынатары, 3) метафары-колераінтэнсіфікатары.

У першай групе колеравы вобраз утвараецца пераносам колеравага значэння са з'явы, якая мяркуецца вядомай рэцыпіенту. Пры гэтым пераносіцца сам каларонім у такіх тропах адсутнічае. Каларонімам выступае лексема з пераносным значэннем: «*Прыйду наступнаю ноччу, набачу ракі свінец...*» (1. 369). Аналіз лексем, з якіх на іншы пераносіцца прымета ігунага колеру, дазволіў выявіць словы, што выступаюць трывалымі колераасацыяцыямі, прадстаўляюць колераідэнтыфікатары.

У межах метафар-колераідэнтыфікатараў вылучаюцца групы назваў камянёў і металаў, стыхій прыроды, вадкасцяў і рэчываў, раслін. Відавочна, трывалыя колераасацыяцыі ў свядомасці аўтара звязаны з рэаліямі жывой прыроды, працягласцю іх бытавання ў жыцці чалавека. Мяркуем, што механізм узнікнення сталай колеравай асацыяцыі грунтуецца таксама на крытэрыі значнасці для чалавека той ці іншай рэаліі. Так, група метафар-колераідэнтыфікатараў з найменнямі камянёў і металаў вызначаецца пераважна станоўчай канатацыяй тропаў, што звязана з дэкаратаўнай функцыяй аб'ектаў і з бытаваннем іх як эталона каштоўнасці. Самы распаўсюджаны каларонім-ідэнтыфікатар гэтай групы – «золата» – ілюструе выказаную думку апісаннем з'яў і спалучальнасцю з лексэмамі, якія маюць для чалавека жыццёвую каштоўнасць.

Кола каларонімаў-ідэнтыфікатараў стыхій прыроды невялікае – вясёлка, снег, агонь (пажар як адно з увасабленняў агню). Метафары з першым згаданым кампанентам маюць выключна станоўчую канатацыю, якая ўвасоблена і ва ўнутранай форме слова. Снег і агонь – вобразы амбівалентныя, што абумоўлена іх двухзначнай сімвалікай, спецыфікай уздзеяння на чалавечыя пачуцці. Снег як сімвал кахання звязаны з вясной, з квеценню садаў. У такіх метафарах актуалізуецца менавіта белізна, чысціня колеру, якая пераносіцца на чысціню пачуццяў. Адмоўная эмацыянальная афарбоўка вобраза снегу плумачыцца негатывнымі эмоцыямі чалавека ў час змы як пары спынення жыццёвага руху ў прыродзе. Менавіта таму актуалізуецца іншае колеравае адценне – сівізна – страта колеравага пігмента ў старасці. Што да колераідэнтыфікатара «агонь», то негатывная эмацыянальная афарбоўка фігуруе

пераважна пры апісанні знешнасці чалавека. Станоўчую канатацыю маюць метафары пры апісанні прыроды. У тронах з кампанентам «пажар» выяўляецца самабытная аўтарская інтэрпрэтацыя вобраза: і колеравая афарбоўка (акрамя чырвонага, «металічныя» каларонімы кодаў «белы», «жоўты»), і канатацыйная. Семантыка лексемы пажар – «агонь, які ахоплівае і знішчае ўсё, што можа гарэць» – страчана ў метафарах, а з ёй і негатыўная эмацыянальная афарбоўка. У вобразе пажару актуалізуецца менавіта колеравая эстэтыка агню пры апісанні прыроды.

Група метафар з колераідэнтыфікатарамі рэчываў і вадкасцей самая частотная, але найбольшай пашыранасцю і разнастайнасцю асацыятыўных сувязей вызначаецца лексема «кроў». У залежнасці ад кантэксту яна можа ўдзельнічаць у стварэнні сімволікі жыцця або смерці.

Колераідэнтыфікатарамі ў групе метафар з ключавымі словамі-назвамі раслін у У. Караткевіча выступаюць і экзатычныя расліны (гранат, персік), і тыя, што растуць на тэрыторыі Беларусі (мак, журавіны). Апошнія, мяркуюем, выбраны аўтарам не выпадкова, а адлюстроўваюць этнічна знакавыя прырыжтэты, колеравыя і фларыстычныя.

Другая група метафар – з каларонімамі-каардынатарамі – дае больш поўнае ўяўленне пра кола сэнсавых значэнняў таго ці іншага канцэпта, адлюстроўвае яго структуру, палягчае дэкадзіраванне інфармацыі, змешчанай у кантэксце: «*Нібы толькі што пад гэты халодны небасхл, пад першую крынічную зорку на ім, да залатога ікінастасі захаду прыйшлі людзі – мы*» (2, 308); «*Яны выйшлі на высокі гліністы адхон над ракой тады, калі сонца паказала над зарэчнымі наплавамі сваю чырвоную патыліцу*» (3, 122). На падставе аналізу згаданых стылістычных фігур можна меркаваць пра наяўнасць «культу сонца» ў творчасці У. Караткевіча. Сімволіка сонца, выяўленая ў метафарах, не адназначная, яна трансфармуецца са зменай сонца ў часавай прасторы і адпаведнай колеравай афарбоўкі. Часцей ужываннем адметных метафарычных колераабзначэнняў пісьменнік засяроджвае ўвагу на вечаровым або ранішнім стане неба, на змене існасці, што складае рысы своеасаблівага беларускага хранатопу. Так, можна казаць, што на метафарычным узроўні ў пісьменніка прадстаўлены канцэпт «заход сонца», які ўступае ў карэляцыйныя адносіны з канцэптам «чырвоны». У прыватнасці, для метафарызацыі заходу сонца аўтарам выкарыстоўваюцца колераідэнтыфікатары чырвонага колеру «кроў», «мак», «журавіны», «агонь» з далучэннем да сэнсавога ядра вобраза кола сваіх сімвалічных значэнняў.

Каларонімы ў метафарах-колераінтэнсіфікатарах, дзе колеравая адзінка знаходзіцца на перыферыі трона, надаюць колераваму метафарычнаму вобразу завершанасць. Звычайна каларонім з'яўляецца азначэннем, якое дапаўняе вобраз слова з пераносным сэнсам, дадатковым кампанентам, што выступае ўзбуджальнікам асацыяцый, звязаных з гэтым ці іншым колерам, якія склаліся дзякуючы тропам дзвюх першых груп: «*А ноччу, як развітанне. Калі іх везлі хаваць – У сінім небе начным, Сінім, як спрт празрысты, Усплыла чырвонага месяца Адсечаная галава*» (1, 282). Такім чынам тыпы метафарычных адзінак выяўляюць структуру колеравага вобраза: лексемы-колераідэнтыфікатары суадносяць колер са знакавымі для мастака аб'ектамі, колеракаардынатары працэсуюць на кантэкст сімвалічна-канатацыйны патэнцыял вобраза, і нарэшце, каларонім з выкананнем першасна дэкаратаўнай функцыі кіруе падсвядомымі працэсамі ўспрымання чытача. Адзначым, што метафарамі ўсіх трох груп найбольш шырока рэпрэзентаваны колеракод «чырвоны». Як паказвае матэрыял, кожная група колеравых метафар адыгрывае важную ролю ў сістэме мастацкага цэлага.

У трэцяй главе «Функцыянаванне колераабзначэння як кампанента вобразатворчасці ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча» разглядаюцца своеасаблівыя прыёмы колерапісу – каларонімы-кампазіты, няўласныя якасці каларонімаў, колеравая гармонія (дысгармонія).

Асобны параграф (3.1) прысвечаны аналізу каларонімаў-кампазітаў. У творах У. Караткевіча гэта не толькі выяўленчы сродак, але і функцыянальная дэталі. Пацвярджэннем з'яўляецца значная частотнасць (у адрозненне ад пазіі) ужывання кампазітаў у прозе, дзе, акрамя перадачы пачуццяў аўтара, настрой персанажаў, тонкага адчування навакольнага жыцця, каларонімы-кампазіты з'яўляюцца структурнымі элементамі вобразаў і часам кампазіцыі твораў. Гэта значыць выконваюць архітэктанічную функцыю.

Паводле сямантычнага характара частак, з якіх складаецца кампазіт, яны падзелены намі на тры групы: 1) колеравыя кампазіты, утвораныя ад колеравых лексем: «*Па дарозе павольна паўзла шэра-жоўтая пляма*» (5, 502); 2) колера-светлавая – складаюцца з колера- і святлоабзначальнага элементаў: «*Цёмна-шэрыя і шырокія вочы глядзелі на Алеся пільна*» (5, 543); 3) колера-няколеравыя – складаюцца з колераабзначальнага і няколеравага элементаў: «*Вёску Азярышча, што прыткнулася над Дняпром, на белаясчаным адхоне, вясной залівае вада...*» (4, 12).

Пісьменнік у своеасаблівых моўных мадэлях складаных каларонімаў увасабляе багацце інтэрпрэтацыі перцептыўнага вопыту, па-майстэрску засяроджвае ўвагу чытача на найбольш важным у пэўны, канкрэтны момант апавядання. Пры стварэнні каларонімаў-кампазітаў сярод багацця колеравых значэнняў аўтарам вылучаюцца тая ці іншыя прырытэты для яго семы. Прадуктыўная спалучальнасць колеравых частак кампазітаў з няколеравымі самага рознага кшталту з'яўляецца адной з крыніц аўтарскіх аказіялізмаў. Акрамя таго, няколеравыя часткі як указанне на фактуру матэрыялу, псіхалагічныя якасці, успрыманне рэалій на слых, на дотык, з боку вагі, часу, тэмпературы, аддаленасці ў прастору і г.д. пры спалучэнні з колеравым складнікам кампазіта адлюстроўваюць адну з асаблівасцей канцэптасферы колеру У. Караткевіча, а менавіта: каларонім не функцыянуе ізалявана, а ўключаны ў працэс выяўлення самых разнастайных сувязей навакольнай рэчаіснасці на моўным узроўні.

Значнае месца ў сістэме вобразна-выяўленчых мастацкіх сродкаў У. Караткевіча займаюць лексічныя сродкі, якія называюць няўласныя якасці каларонімаў (параграф 3.2). Аптычная характарыстыка прадстаўлена вялікай колькасцю спалучэнняў, самай распаўсюджанай сярод якіх з'яўляецца група са значэннем фону. У першай групе лексічных спалучэнняў – «фон святлейшы за колер аб'екта» – праявілася здольнасць чорнага колеру вылучацца сярод іншых па прычыне сваёй кардынальнай адрознасці. Важнай рысай канцэпта «чорны» з'яўляецца ўласцівасць супрацьпастаўляцца, адрознівацца ад іншых. У другой групе спалучэнняў колеравых лексем – «фон цямнейшы за колер аб'екта» – фон і аб'ект пазначаны пераважна лексічнымі адзінкамі, што маюць апазіцыйныя па святлаце значэнні: «залаты, белы – сіні, чорны». Канструкцыя фону ў гэтым выпадку ўзмацняе ўздзеянне кожнай колеравай якасці, павялічвае выяўленчы эфект. Трэцяя група, дзе фон і аб'ект пазначаны храматычнымі каларонімамі, яшчэ раз сведчыць, што ў творчасці У. Караткевіча паміж імі існуюць выразныя адносіны апазіцыі. Гэта падкрэслівасца практычна адсутнасцю аднатонанасці і актыўным выкарыстаннем кантрастных камбінацый колеравых слоў. У чацвёртай групе – з колеравым пазначэннем толькі фону – апошні

акрэсліваецца найменнямі неба і нябесных свяціл, што наказвае на важнасць гэтых паняццяў у моўнай карціне свету У. Караткевіча. Уласцівасцю фону з'яўляецца нерухомасць, труктаваць. Калі фонам абіраюцца нябесныя свяцілы (сонца, поўня) ці на моўным узроўні адлюстроўваецца іх уплыў на афарбоўку фону, выяўляецца аўтарскае разуменне іх як канстант для вызначэння часу сутак, адбываецца карэляцыя гэтых вобразаў у светабачанні У. Караткевіча.

Схільнасць пісьменніка да будовы канструкцый «фон – аб'ект» наказвае на тэндэнцыю да ўспрымання рэчаіснасці ў адносінах супрацьпастаўлення часткі і цэлага. Акрамя таго, за кошт структуры спалучэнняў у аб'екце адбываецца не толькі канцэнтрацыя колеравага значэння, але і яго лакалізацыя разам з канатацыяй. Частотнасць ужывання падобнай канструкцыі падкрэслівае важнасць гэтага элемента не толькі для аўтарскай, але і для нацыянальнай карціны свету, бо «беларус схільны да лакалізацыі свайго месца, сакралізацыі свайго малой радзімы» (Л. Чумак).

Спалучэнні групы колеравай лексікі, калі вынікі аптычных працэсаў заключаюцца ў адной колеравай лексеме, канструкцыяй паўтараюць напярэдняю групу. Спецыфіка праяўляецца праз рэалізацыю эстэтыкі ізаляванага колеру, якасць якой узмацняецца элементам з семай «зліцця». Аналіз лексічнай групы «адлегласць да аб'екта» наказваў, як праз аптычныя ўласцівасці сіняга колеру ў вобразным складзе аднайменнага колеракода актуалізуюцца значэнні «далеч» і «глыбіня». Шырокае выкарыстанне спалучэнняў, якія рэалізуюць паняцце ірадыяцыі, сведчыць пра карэляцыю паміж лексэмамі колеракодаў «чырвоны», «жоўты» і апелятывамі «святло», «сонца».

Самая вялікая група, што прадстаўляе няўласныя якасці каларонімаў, – лексемы са значэннем тэрмічнай характарыстыкі колеру. У межах большасці колеракодаў утвараюцца апазіцыі «холод – цяпло», акрамя кодаў «чорны», «шэры» і «шматфарбнасць». Калі меркаваць па колькасці лексічных ужыванняў, то самы цёплы – чырвоны колер, а самы халодны – сіні. Але ў тэкстах сіні колер таксама ў значнай ступені праяўляе тэрмічную якасць «цяпло», таму кажаць, што ён у У. Караткевіча выступае толькі як халодны, нельга. Аналагічная сітуацыя выяўляецца і ў адносінах кода «бель»: колер на лексічным узроўні амаль у роўнай ступені рэалізуе супрацьлеглыя тэрмічныя якасці. Сема «холод» трывала замацавалася за зялёным і шэрым колерамі. Жоўты колер побач з чырвоным праяўляе сябе ў кантэксце хутчэй як «цёплы», бо сема «холод» рэалізуецца фактычна ў адзіным выпадку. У астатніх кантэкстах мае месца прыём аксюмарану. Вобраз агню з'яўляецца сродкам сувязі кодаў «чырвоны» і «жоўты». Адчуванне цяпла непарыўна звязана ў свядомасці аўтара з агнём. Сведчаннем з'яўляюцца лексемы гэтай семантычнай групы, якія сустракаюцца ў складзе дыстрыбуцый ва ўсіх кодах (акрамя чорнага) пры абзначэнні імі згаданай тэрмічнай якасці.

Акустычную характарыстыку набывае невялікая група каларонімаў – зялёны, сіні, блакітны, бэзавы, чорны, аранжавы. Пры гэтым механізмы ўтварэння аўтарскіх асацыяцый розныя. Характарыстыка колераў «лёгка – цяжка» адпавядае апазіцыі «светлы – цёмны». Першая група прадстаўлена ахраматычным каларонімам «бель», храматычнымі «сіні», «бэзавы» ў спалучэнні з люксонімам. Другая – колераабазначэннямі «чорны», «свінцовы».

Усе згаданыя няўласныя якасці каларонімаў выяўляюць самабытныя аўтарскія колеравыя асацыяцыі і павялічваюць каэфіцыент вобразнасці. Такім чынам, актыўны зварот да выкарыстання такога прыёму сведчыць пра схільнасць пісьменніка да сігнэтычнага ўспрымання свету, якое выразна выявілася ў сістэме колераабазначэння.

Апошні параграф (3.3) прысвечаны аналізу колеравай гармоніі. Як паказвае матэрыял, у межах аднакодавых камбінацый колеравыя канцэпты «белы», «чырвоны» рэалізуюць амбівалентную семантыку і палярныя канатаніі, што адлюстравана ў адпаведных гарманічных і дысгарманічных спалучэннях. Аднакодавая гармонія кода «сіні» прадстаўляе колер як этнічна знакавы менавіта з пазітыўнай эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай. Станоўчую канатацыю рэалізуе і гармонія кода «жоўты», эмацыянальным ядром якой часцей выступае каларонім «залаты». Спалучэнні ў межах кода «чорны» маюць дысгарманічны характар. Аднакодавыя камбінацыі іншых кодаў ужываюцца аўтарам адносна рэдка.

У двухкодавых спалучэннях рэалізуюцца, як правіла, станоўчыя значэнні лексем кодаў «белы», «чырвоны», «сіні», «жоўты», «зялёны», што абумоўлівае шырокае бытаванне колеравай гармоніі ў мове твораў У. Караткевіча. Камбінацыі з элементамі кода «чорны» (пераважна каларонімам-дамінантай) з'яўляюцца асновай, ядром канатацыі колеравай дысгармоніі.

Шматкодавая колеравая гармонія – найбольш пашыраны тып спалучэнняў. Шматкодавасць у У. Караткевіча непасрэдна звязана са шматкампанентнасцю колеравай гармоніі. Акрамя таго, састаўныя часткі гарманічных спалучэнняў марфалагічна разнастайныя: кампаненты могуць быць не проста колераабазначэннямі, але і тропамі – эпітэтамі, параўнаннямі, метафарамі. Ужыванне пісьменнікам шматкодавых камбінацый можа выступаць сродкам рэпрэзентацыі ўласна канцэпта «колер». Калі прыгадаць, што, паводле даследаванняў В. Маславай, беларусы усё прыгожае звязваюць з колерам, вясёлкай (разнаколернасцю), шматкодавыя спалучэнні выяўляюць цесную сувязь моватворчасці пісьменніка з канцэптасферай нацыянальнай мовы. Гама колераў, выступаючы адным з натуральных элементаў канцэптасферы, стварае своеасаблівае поле эстэтычных каардынат, дзе яркая вылучаюцца мастацкія вобразы. Колеравая гармонія з'яўляецца адметным прыёмам колерапісу, праз які працягваюцца непаўторная, індывідуальна-аўтарская манера пісьма У. Караткевіча.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

1. Колераабазначэнні, што ўжываюцца У. Караткевічам у мастацкіх тэкстах, маюць уласную спецыфіку. Пэўная частка ўключаецца ў рэстр каларыстычнай лексікі беларускай літаратурнай мовы, але значную колькасць складаюць каларонімы-кампазіты, шэраг з якіх належыць да індывідуальна-аўтарскіх наватвораў. Каларонімы-кампазіты ў мове твораў У. Караткевіча складаюць амаль 10 % усёй лексікі са значэннем колеру. Пашыранасць кампазітаў у прозе значна большая, чым у паэзіі, што можна патлумачыць не толькі большым аб'ёмам праявітых тэкстаў, але і складанасцю стасавання грувасткіх лексем-кампазітаў да рытмікі вершаваных твораў. Каларонімы-кампазіты ў структурна-семантычным плане неаднародныя: частка з іх – колеравыя, меншая частка – колера-няколеравыя, найменшая – колера-светлавая. Самая вялікая група – колеравыя кампазіты, што сведчыць пра важнасць для аўтара дакладнай перадачы нюансаў афарбоўкі. Значнае месца займаюць колера-няколеравыя кампазіты, якія ў адным слове спалучаюць дзве якасці аб'екта ці разам колер і аб'ект. Такія моўныя адзінкі адлюстроўваюць гэндычэво да эканоміі моўных сродкаў. У каларонімах-кампазітах сканцэнтравана відавочнае імкненне У. Караткевіча да спалучэння колераў. Гэтыя лексічныя адзінкі з'яўляюцца адной з крыніц аўтарскіх

аказіяналізмаў. Кампазіты (асабліва колера-няколеравыя) адлюстроўваюць важную асаблівасць сістэмы колераабзначэння У. Караткевіча: колер не функцыянуе ізалявана, а ўключаны ў працэс выяўлення разнастайных сувязей рэчаіснасці на моўным узроўні. У. Караткевіч у цэлым не адыходзіць ад традыцыйнай сімволікі колеру, але надае ёй новыя сэнсавыя адценні [2].

2. Даследаванне канцэптасферы колеру на матэрыяле твораў У. Караткевіча пацвярджае стварэнне ім самабытнай знакавай сістэмы колеру, якая характарызуе своеасаблівасць творчай манеры пісьменніка, спецыфіку яго светаўспрымання. Пэўныя колеравыя словы ў аўтарскай вобразнай сістэме выступаюць у якасці колераканцэптаў. Гэта звязана з частотнасцю ўжывання і разгалінаванасцю дыяпазону колеранайменняў, што прадстаўляюць колеравыя тон. Так, найбольш пашыранае ўжыванне моўных сродкаў, што прэзентуюць коды «бель», «чырвоны», «жоўты», «сіні», а канцэптамі з'яўляюцца «бель», «чырвоны», «сіні», «залаты», бо праз іх прадстаўлены ментальныя прыярытэты беларусаў не толькі на ўзроўні колерасістэмы У. Караткевіча, але таксама ў сферы матэрыяльнай культуры беларусаў. Іншыя колераабзначэнні служаць інструментарыем для бытавання згаданых і іншых няколеравых канцэптаў.

Колераканцэпт у будове мае два кампаненты: паняццйнае ядро і вобразны элемент. Паняццйнае ядро рэпрэзентавана прамым значэннем калароніма, які называе пераважна колер-дамінанту. Вобразны элемент вызначаецца разнастайнасцю варыянтаў выражэння і сэнсавай структуры. Менавіта праз яго сфера колераканцэпта напauняецца новымі сэнсамі, што абумоўлена аўтарскім светабачаннем.

Канцэптасферу колеру ўтвараюць не толькі ўласна колеравыя канцэпты, але і астатнія каларонімы, што ўзбагачаюць семантычнымі і эмацыянальнымі адценнямі універсальныя канструкты як колеравыя, так і няколеравыя [13, 17, 18].

3. Вобразны кампанент канцэпта выяўляецца непасрэдна ў функцыянальна-стылістычных фігурах. Гэта важны фактар, што вызначае універсальнасць і спецыфіку нацыянальнай моўнай карціны свету, а значыць, рэпрэзентуе і канцэптуальную нацыянальную мадэль свету. Колер як асобная знакавая сістэма павялічвае вобразаўтваральныя магчымасці слова. Колеравыя тропы ўяўляюць сабой механізмы ўтварэння пераноснага значэння і заснаваныя на актуалізацыі перыферычнай семантыкі слоў. Спецыфіка будовы функцыянальна-стылістычных фігур выразна адлюстроўвае індывідуальна-аўтарскія асаблівасці колерапісу У. Караткевіча.

Сэнсавы аб'ём колераабзначэнняў абумоўлівае іх поліфункцыянальнасць, здольнасць абзначачы шырокае кола дэнататаў, што вылучае іх як пагніццьяльныя канцэптуальныя адзінкі. Прамыя значэнні каларонімаў, метафарычныя, сімвалічныя і індывідуальна-аўтарскія ўзаемадзейнічаюць у мастацкіх тэкстах і ўтвараюць структуру мастацкага вобраза.

Самабытны характар прыярытэтаў і будовы колеравай вобразнасці ідэнтыфікуе своеасаблівы індывідуальны почырк творцы. Сярод сродкаў колерапісу найбольш пашыраны прыём – колеравая гармонія [1, 5, 10, 11].

4. Колеравыя параўнанні ў творчасці У. Караткевіча з'яўляюцца прадуктыўным сродкам фарміравання і трансляцыі колеравых канцэптаў, прадстаўлення іх семантычнай структуры. Колеравая прымета падабенства выступае першаснай асновай для сувязі аб'екта і вобраза параўнання. Змест канцэпта фарміруецца праз узаемадзейненне ўнутранай формы аб'екта і вобраза параўнання. Вобразы параўнання, у якіх актуалізавана колеравая прымета, выступаюць праваднікамі пераносных сэнсаў колеру, што пераводзіць семантыку вобраза на сімвалічную ступень, а таксама з'яўляюцца прататыпамі

колерау. Колеравы вобраз ператвараецца ў колерасімвал і ў якасці замяшчальніка прадстаўляе асобныя моўныя канцэпты пісьменніка. Такім чынам, ланцужок «параўнанне – вобраз – сімвал – канцэпт» уяўляе сабой механізм у знікнення канцэптаў.

У спалучэннях, дзе сам колер другасны, колераабзначэнні выконваюць ролю яркіх арменціраў увагі чытача, маюць характарыстычна-агначнае значэнне ў апісанні вобразаў, але не набываюць статус канцэптуальна знакавай адзінкі. Гэта пераважна тropy, якія характарызуюць зносінась чалавека. У мове твораў У. Караткевіча іх менш у паэзіі і больш у прозе, што абумоўлена лейтматыўнай функцыяй колеравых параўнанняў у праявічых тэкстах. І ў тых, і ў іншых канструкцыях уяўляецца спецыфіка нацыянальнага бачання свету: у першых – праз сувязь колера-сімвала параўнанняў з культурным вопытам нацыі, у другіх – праз псіхалага-міфалагічны падтэкт афарбаваных этнаграфічных вобразаў.

У мове твораў У. Караткевіча параўнанні як у паэзіі, так і ў прозе рэалізуюць пераважна пазітыўную сімволіку. Пашыраны параўнальныя канструкцыі з яркімі і светлымі фарбамі (чырвоны, белы, жоўты, сіні), якія дубліруюць самыя частотныя наводле ўжывання коды. Апелятывы аб'екта і вобраза параўнання часцей за ўсё – рэаліі жывой прыроды. Адносна рэдка ў вобразе параўнання сустракаюцца назвы адцягненых паняццяў, «непрыродных» аб'ектаў. Гэта сведчыць аб прыярытэтным месцы Прыроды ў сістэме каштоўнасцей пісьменніка, а таксама аб праекцыі пачуццяў лірычнага героя на наваколнае асяроддзе як адін з важных сродкаў рэалізацыі аўтарскай задумы ў паэтычных творах.

Вобразы параўнання змяшчаюць лексемы, што называюць колеравыя этнічна знакавыя апелятывы: «журавіны», «катіна», «жывіца», «жнівень», «мёд», «колас», «салом», «сонца», «лён», «валошка», «азёры», якія маюць у беларускай культуры сімвалічнае значэнне. Акрамя этнічна знакавых, прадуктыўнымі вобразамі параўнання з'яўляюцца лексемы «снег», «кроў», «сіжа», што сведчыць пра трываласць у свядомасці носьбітаў мовы старажытнага трыкалору – белы, чырвоны, чорны. Аб працягласці яго існавання нагадвае амбівалентнасць вобразаў снегу і крыві і аднаведна каларонімаў «белы», «чырвоны». Прыналежнасць апелятываў «сонца» і «лён» у параўнаннях да кодаў «белы» і «жоўты» адлюстроўвае неспаслядоўнасць колеравай прыметы вобразаў параўнання і сведчыць пра адлюстраванне на моўным узроўні набліжанасці згаданых колераў як колераў святла.

Сінтаксічная структура параўнальных зваротаў у паэзіі, як правіла, простая, злучнікавая. Спалучэнняў са складанай будовай у праявічых тэкстах значна больш, што тлумачыцца адуэтнасцю ў прозе строгага рытмічна-інтанацыйнага малюнка і рыфмы.

Выкарыстання пісьменнікам колеравых параўнанняў адлюстроўваюць не толькі індывідуальныя прырытэты аўтара, але і кагнітыўную перапрацоўку ведаў і іх рэпрэзентацыю як часткі нацыянальнай матэлі свету [7, 8, 12].

5. Ужыванне метафар з рознай сінсаўтваральнай функцыяй колеравых лексем – метафары-колераідэнтыфікатары, метафары-каардынатары, метафары-колераінтэнсіфікатары – сведчыць, што кожная група колеравых метафар адыгрывае надзвычай важную ролю ў сістэме мастацкай вобразнасці. Колераідэнтыфікатары ўяўляюць сабой назвы камянёў і металаў, стыхій прыроды, вадкасцяў і рэчываў, раслін – пераважна рэаліі жывой прыроды. Гэта яшчэ раз падкрэслівае значнасць для аўтара згаданай субстанцыі.

У групе метафар-колераідэнтыфікатараў з найменнямі камянёў і металаў, якія вызначаюцца пераважна станоучай канатацыйнай групай, самы распаўсюджаны

каларонім-ідэнтыфікатар – «золата». Ён утварае сэнсавае ядро канцэпта «залаты», аксіялагічны элемент якога дастаткова праявіўся: апісвае з’явы і спалучаецца з лексэмамі, якія маюць для чалавека жыццёвую каштоўнасць.

Сярод групы каларонімаў-ідэнтыфікатараў назваў стыхій і з’яў прыроды прымаюць: вясёлка, снег, агонь, пажар. Амбівалентнасцю вылучаюцца сярод іх вобразы «снег» і «агонь», якія абагачаюць сваёй двухзначнай сімволікай сферу канцэптаў «белы», «чырвоны».

У групе метафар з рознымі апелятывамі – колераідэнтыфікатарамі рэчываў і вадкасцяў – найбольшай пашыранасцю і разгалінаванасцю асацыятыўных сувязяў вызначаецца лексема «кроў». У залежнасці ад кантэксту яна можа ўдзельнічаць у стварэнні сімволікі жыцця або яго страты. Такая семантычная асаблівасць з’яўляецца сэнсавай дамінантай канцэпта «чырвоны».

Група метафар з каларонімамі-кардынатаарамі дае больш поўнае ўяўленне пра кола сэнсавых значэнняў таго ці іншага канцэпта, палягчае дэкадзіраванне інфармацыі, змешчанай у кантэксте. Метафары, а таксама іншыя тропы яркава ілюструюць наяўнасць «культу сонца» ў творчасці пісьменніка. Сімволіка сонца, выяўленая ў метафарах, не адназначная, змяняецца з рухам сонца ў часовай прасторы, з яго рознай колеравай афарбоўкай: робіцца акцэнт на вечаровым або ранішнім стане неба, на ператварэнні існасці, пераходнасці, што складае рысы самабытнага беларускага хранатолу. Менавіта на метафарычным узроўні ў пісьменніка прадстаўлены канцэпт «заход сонца», які ўступае ў карэляцыйныя адносіны з колераканцэптам «чырвоны».

Каларонімы ў метафарах трэцяй групы актуалізуюць далатковыя асацыяцыі, звязаныя з пэўным колерам у пэўным кантэксте, дзякуючы тропам дзвюх першых груп. Метафарамі ўсіх трых груп найбольш шырока рэпрэзэнтаваны канцэпт «чырвоны».

Як бачна, тыпы метафарычных адзінак выяўляюць структуру колеравага канцэпта ў мастацкім творы: лексема-калераідэнтыфікатары суадносяць колер са знакавымі для мастака аб’ектамі. А паколькі падобныя вобразы набываюць культуралагічную каштоўнасць, яны ўтвараюць ядро канцэпта; колеракардынатаары працэсуюць на кантэкст і адначасова ўзбагачаюць сімвалічна-канатацыйны патэнцыял канцэпта; у колераідэнтыфікатарах каларонім з выкананнем першага інфармацыйнай, дэкаратыўнай функцыі кіруе падсвядомымі працэсамі ўспрымання тэксту чытачом [4, 6, 15, 19].

6. Няўласныя якасці каларонімаў і колеравая гармонія выяўляюць шырокі спектр аўтарскіх асацыяцый. Аптычная характарыстыка прадстаўлена вялікай колькасцю спалучэнняў, самай распаўсюджанай сярод якіх з’яўляецца група са значэннем фону. Сема лакатыўнасці рэалізуецца прасторавымі прыназоўнікамі («па», «у», «між», «сярод»). Менавіта ў межах дадзенай групы выявілася здольнасць колеракода «чорны» вылучацца сярод іншых сваёй кардынальнай адрознасцю. Такая ўласцівасць у сістэме мастацкага плага трансфармуецца ў сему супрацьпастаўлення і ўключае яе ў сферу канцэпта «чорны». Адсутнасць аднатонавасці і актыўнае выкарыстанне камбінацый семантычна процілеглых каларонімаў адлюстроўвае асаблівасць кантрастнага аўтарскага светаўспрымання праз выразныя адносіны апазіцыі. У групе, дзе каларонімам абазначаецца толькі фон, у якасці апошняга абіраюцца назвы неба і нябесных святіл, што сведчыць пра асаблівую важнасць гэтых паняццяў у моўнай карціне свету У. Караткевіча. Істотны ўплыў нябесных аб’ектаў на афарбоўку фону, а таксама такія яго ўласцівасці, як нерухомасць і грувацкасць, з’яўляюцца паказчыкамі аўтар-

сакага разумення сонца, поўні ў ролі канстант для вызначэння часу сутак. Адбываецца карэляцыя колеравых і «нябесных» канцэптаў, у выніку чаго можна казаць пра пэўныя мадэлі колеравага хранатопу ў светабачанні У. Караткевіча.

Канструкцыі «фон – аб'ект» падкрэсліваюць не толькі тэндэнцыю да ўспрымання рэчаіснасці ў адносінах супрацьпастаўлення часці і цэлага, але лакалізацыю ў прастору як важны элемент нацыянальнай карціны свету. За кошт структуры спалучэнняў адбываецца лакалізацыя аб'екта праз канцэнтрацыю колеравага значэння і канатацыі.

Аналіз аптычнай групы «адлегласць да аб'екта» засведчыў працэс далучэння ў вобразны склад лексем кода «сіні» значэнняў «далеч» і «глыбіня» праз аптычныя ўласцівасці аднайменнага колеру. У спалучэннях, якія рэалізуюць паняцце колеравай ірадыяцыі, адлюстравана карэляцыя паміж лексэмамі кодаў «чырвоны», «жоўты» і апелятывамі «святло», «сонца», што выяўляе іх блізкасць і магчымую ўзаемазамыняльнасць.

Тэрмічная характарыстыка каларонімаў у межах большасці колеракодаў на моўным узроўні прадстаўлена апазіцый «холод – цяпло», акрамя кодаў «чорны», «шэры» і «шматфарбнасць». Сема «холод» трывала замацавалася за зялёным і шэрым кодамі. «Зялёны» з тэрмічнай семай «холод» выступае ў У. Караткевіча часткай вобразнага кампанента апелятыва «зорка». Вобраз агню, з якім пенарыўна звязана ў свядомасці аўтара адчуванне цяпла, з'яўляецца сродкам сувязі колеракодаў «чырвоны» і «жоўты».

Характарыстыка каларонімаў як «лёгка – цяжка» адпавядае лексічнай апазіцыі «светлы – цёмны». Самабытныя аўтарскія колеравыя асацыяцыі рэпрэзэнтаваны ў моўных канструкцыях акустычнай і тактыльнай характарыстыкамі. Пры гэтым механізмы ўтварэння аўтарскіх асацыяцый розныя. Такі актыўны зварот да выкарыстання лексічнай сінестэзіі сведчыць пра схільнасць пісьменніка да сінтэтычнага ўспрымання свету, якое выразна выявілася на ўзроўні сістэмы колераабзначэння.

Колеравая гармонія актуалізуе розныя семантычныя адценні кампанентаў: у межах аднакодавых камбінацый элементы кодаў «бель», «чырвоны» рэалізуюць амбівалентную семантыку і палярныя канатацыі (пераважна каларонімы-дамінанты), што адлюстравана ў адпаведных гарманічных і дысгарманічных камбінацыях. Эпікалеры ў спалучэнні ўзмацняюць свой культурна-аксіялагічны кампанент, які з'яўляецца асновай аднайменных колераканцэптаў.

Аднакодавая гармонія кода «сіні» прадстаўляе колер як этнічна знакавы менавіта з назітаўнай эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай. Эмацыянальным ядром гармоніі кода «жоўты» часцей выступае колераэлемент «залаты», што нагадвае пра канцэптuallyную значнасць згаданага калароніма. Аналагічна камбінацыі з элементамі кода «чорны» (пераважна калароніма-дамінантай) з'яўляюцца асновай колеравай дысгармоніі. Прыярытэтнасць гарманічных ці дысгарманічных спалучэнняў з'яўляецца паказчыкам замацаванасці становай ці адмоўнай канатацыі за пэўным каларонімам.

Шматкодавая камбінацыі – найбольш пашыраны тып лексічных спалучэнняў, выступаюць сродкам рэпрэзентацыі ўласна канцэпта «колера», які можна вылучыць не толькі як індывідуальна-аўтарскае ўгварэнне, але і як частку канцэптасферы нацыянальнай мовы. Сікрэтычныя колеравыя вобразы адлюструюцца шляхам ўзнікнення шэрагу значэнняў у структуры канцэптаў і карэляцыю розных універсальных адзінак у сістэме колераабзначэння пісьменніка [3, 9, 14, 16].

АСНОЎНЫЯ ПАЛАЗЖОЊНІ І ВЫВАДЫ ДЫСЕРТАЦЫІ АДЛЮСТРАВАНЫ Ў НАСТУПНЫХ ПУБЛІКАЦЫЯХ

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях.

1. Лясовіч С.М. Марфалага-сінтаксічныя асаблівасці каларонімаў у творчасці Уладзіміра Караткевіча // Вестн. Полоцк. гос. ун-та. Сер. А. Гуманит. науки. – 2004. – № 3. – С. 94 – 98.
2. Лясовіч С.М. Колеракампазіты ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча // Роднае слова. – 2004. – № 11. – С. 53 – 56.
3. Лясовіч С.М. Шмагкампаментная колеравая гармонія ў творчасці Уладзіміра Караткевіча // Весн. Віцебс. дзярж. ун-та імя П.М. Машэрава. – 2005. – № 1 (35). – С. 73 – 78.
4. Лясовіч С.М. Тыпы колеравых метафар у мове твораў Уладзіміра Караткевіча // Вестн. Полоцк. гос. ун-та. Сер. А. Гуманит. науки. – 2006. – № 1. – С. 148 – 154.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац:

5. Лясовіч С.М. Колер ў экалагічнай творчасці Уладзіміра Караткевіча і замежных аўтараў (Рэя Брэдберы, Джэймса Баларда, Роберта Янга, Адама Вішнеўскага-Снерга) // Міжнар. экалаг. досвед і яго выкарыстанне на Беларусі: Зб. навук. арт. / Віцебс. філіял Ін-та сучасн. ведаў; Пад агульн. рэд. У.К. Слабіна. – Віцебск, 2003. – С. 123 – 126.
6. Лясовіч С.М. Колеравая метафара ў прозе У. Караткевіча // Беларуская літаратура і мировой літаратурны процесс: Міждунар. науч. сб. / Полоцк. гос. ун-т; Отв. ред. А.А. Гугнин. – Новополоцк, 2005. – Вып. 1. – С. 180 – 192.
7. Лясовіч С.М. Колеравыя параўнальныя канструкцыі ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча // Беларуская літаратура і мировой літаратурны процесс: Міждунар. науч. сб. / Полоцк. гос. ун-т; Отв. ред. А.А. Гугнин. – Новополоцк, 2005. – Вып. 1. – С. 193 – 198.

Матэрыялы навуковых канферэнцый:

8. Лясовіч С.М. Параўнанні з элементамі кодаў «белы», «чырвоны» ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча // Личность – слово – социум: Материалы 3-й науч.-практ. конф.: В 3 ч., Мінск, 16 – 18 апр. 2003 г. / Ин-т соврем. знаний. – Минск, 2003. – Ч. 1. – С. 50 – 53.
9. Лясовіч С.М. Колеравая гармонія ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча і Марыі Канапіцкай // Беларуская-руская-польскае супастаўляльнае мовазнаўства. Літаратуразнаўства, культуралогія: Матэрыялы VI Міжнар. навук. канф.: У 2 ч., Віцебск, 15 – 17 мая 2003 г. / Віцебс. дзярж. ун-т імя П.М. Машэрава. – Віцебск, 2003. – Ч. 1. – С. 141 – 143.
10. Лясовіч С.М. Колер у соцыядухоўных партрэтах у раманах Л. Толстага «Воскресение» і У. Караткевіча «Хрыстос прыязямліўся ў Гародні» // Наследие Л.Н. Толстого и современность. Сб. материалов науч. конф., Витебск, 13 – 14 ноябр. 2003 г. / Витебс. гос. ун-т им. П.М. Машерова. – Витебск, 2003. – С. 89 – 92.

11. Лясковіч С.М. Этнаколеры ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча. Наталлі Арсенневай і Максіма Бадагановіча // Праблемныя напрамкі развіцця мастацкай творчасці і вербальнай культуры нацыі: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 20 – 21 ліст. 2003 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя Максіма Танка. – Мінск, 2004. – С. 122 – 124.
12. Лясковіч С.М. Колеравыя параўнальныя канструкцыі ў рамане У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» // Личность – слово – социум: Материалы 4-й Междунар. науч.-практ. конф.: В 3 ч., Минск, 14 – 16 апр. 2004 г. / Ин-т соврем. знаний. – Минск, 2004. – Ч. 1. – С. 176 – 179.
13. Лясковіч С.М. Канцэпт «чырвоны» ў творчасці Уладзіміра Караткевіча // Актуальныя праблемы мовазнаўства (да 80-годдзя прафесара І.Я. Лепешова): Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гродна, 28 кастр. 2004 г. / Гродз. дзярж. ун-т імя Янкі Купалы. – Гродна, 2004. – С. 216 – 220.
14. Лясковіч С.М. Тэрмічная характарыстыка колеру як складнік вобразнага кампанента канцэптасферы колеру ў мове твораў У. Караткевіча // Материалы 5-й Междунар. науч.-практ. конф.: В 2 ч., Минск, 13 – 15 апр. 2005 г. / Ин-т соврем. знаний. – Минск, 2005. – Ч. 1. – С. 65 – 67.
15. Лясковіч С.М. Метафары-колераідэнтyfikатары ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча // І Машеровские чтения. 2. Гуманитарные науки: Материалы региональн. науч. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых учёных. Витебск, 5 мая 2005 г. / Витебс. гос. ун-т им. П.М. Машерова. – Витебск, 2005. – С. 43 – 46.
16. Лясковіч С.М. Колеравая ірадыяцыя як складнік канцэптасферы колеру ў мове твораў У. Караткевіча // VII Навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу: Міжнар. навук. канф., Гомель, 27 мая 2005 г. / Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель, 2005. – С. 153 – 156.
17. Лясковіч С.М. Канцэптасфера колеру і канцэптасфера нацыянальнай мовы // Пятая Ганкаўскія чытанні: Матэрыялы навук.-практ. канф., прысвеч. 10-годдзю з дня надання Бел. дзярж. пед. ун-ту імя Максіма Ганка, Мінск, 10 кастр. 2005 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. – Мінск, 2005. – С. 30 – 33.
18. Лясковіч С.М. Колераканцэпт і канцэптасфера колеру як адзінкі рэпрэзентацыі моўнай карціны свету // Социально-психологические и гуманитарные аспекты интеграции культур в условиях трансформации современного общества: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. студентов и молодых учёных. Витебск, 10 ноябр. 2005 г. / Витебс. гос. ун-т им. П.М. Машерова. – Витебск, 2005. – С. 57 – 59.
19. Лясковіч С.М. Колеравая метафара ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча // Полесский регион и наука XXI века: Материалы III респ. науч.-практ. конф. аспирантов и молодых учёных. Мозырь, 25 июня 2004 г. / Мозырьск. гос. пед. ун-т. – Мозырь, 2005. – С. 47 – 49.

ЛІАСОВІЧ СВЯТЛАНА МІХАЙЛАЎНА

СІСТЭМА КОЛЕРААБАЗНАЧЭННЯ
 У МОВЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА:
 СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ, ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ
 І КАГНІТЫЎНЫ АСПЕКТЫ

Ключавыя словы: каларонім, колераабазначэнне, колеранайменне, колеравая лексема, колераэлемент, колеракод, канцэптасфера колеру, колераканцэпт, колеравае параўнанне, колеравы прататып, колеравая метафара, каларонім-кампазіт, колеравая гармонія, няўласныя якасці каларонімаў.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца мова твораў У. Караткевіча. **Прадмет даследавання** – колеравая лексіка ў мове твораў У. Караткевіча.

Мэта даследавання – выявіць і апісаць шматаспектны характар функцыянавання сістэмы колераабазначэнняў ў мове твораў У. Караткевіча.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу былі выкарыстаны ўласналічывыя і агульнанавуковыя метады даследавання: метады кампанентнага аналізу, дыстрыбуцыйны, лінгвастылістычны і метады канцэптуальнага аналізу, элементы колькаснага аналізу.

Навуковая навізна дысертацыі заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве зроблена спроба шматаспектнага вывучэння сістэмы колераабазначэнняў на матэрыяле мастацкіх тэкстаў У. Караткевіча і праведзены іх комплексны аналіз: вызначаны колькасны і кампанентны склад колераабазначэнняў і стылістычных фігур, пабудаваных на аснове каларонімаў, даследавана структура колеравых кодаў у творах пісьменніка; акрэслена паняцце і дадзена шматаспектная характарыстыка канцэптасферы колеру і колеравага канцэпта з вызначэннем магчымых механізмаў утварэння канцэптаў і крытэрыяў вылучэння колераканцэптаў: створана класіфікацыя каларонім-кампазітаў, колеравай метафары і параўнання; апісана сімвалічная і канатацыйная спецыфіка каларонімаў у творах пісьменніка.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў магчымасці выкарыстання даследавання ў лексікаграфічнай практыцы пры стварэнні слоўнікаў эпітэтаў, слоўніка мовы У. Караткевіча, слоўніка колераабазначэнняў пісьменніка, пры напісанні манаграфічных даследаванняў, прысвечаных вывучэнню творчасці У. Караткевіча, пры стварэнні вучэбных дапаможнікаў па сучаснай беларускай мове, філагічным аналізе тэксту, лінгвакультуралогіі, пры падрыхтоўцы спекурсаў для студэнтаў-філолагаў і ў іншых практыцы на ўроках мовы і літаратуры пры вывучэнні творчасці пісьменніка, пры напісанні курсавых і дыпломных прац; матэрыял даследавання можа мець вартасць для далейшай распрацоўкі п'яганняў лексічнай каларыстыкі беларускай мовы.

РЕЗЮМЕ

ЛЯСОВИЧ СВЕТЛАНА МИХАЙЛОВНА

СИСТЕМА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ
В ЯЗЫКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВЛАДИМИРА КОРОТКЕВИЧА:
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ, ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ
И КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТЫ

Ключевые слова: колороним, цветообозначение, цветоименование, цветовая лексема, цветоэлемент, колерокод, концептосфера цвета, цветоконцепт, цветовое сравнение, цветовой прототип, цветовая метафора, цветокомпозит, цветовая гармония, несобственные качества колоронимов.

Объектом исследования является язык произведений В. Короткевича. **Предмет исследования** – цветовая лексика в языке произведений В. Короткевича.

Цель исследования – выявить и описать многоаспектный характер функционирования системы цветообозначения в языке произведений В. Короткевича.

При анализе фактического материала были использованы собственнолингвистические и общенаучные методы исследования: метод компонентного анализа, дистрибутивный, лингвостилистический и метод концептуального анализа, элементы количественного анализа.

Научная новизна диссертации заключается в том, что впервые в белорусском языкознании сделана попытка многоаспектного изучения системы цветообозначений на материале художественных текстов В. Короткевича и проведен их комплексный анализ: определяется количественный и компонентный состав цветообозначений и стилистических фигур, построенных на основе колоронимов, исследуется структура цветовых кодов в произведениях писателя; обозначено понятие и дана многоаспектная характеристика концептосферы цвета и цветового концепта с определением возможных механизмов образования концептов и критериев выделения цветоконцептов; создана классификация цветокомпозитов, цветовой метафоры и сравнения; описана символическая и канатационная специфика колоронимов в произведениях писателя.

Практическая значимость полученных результатов заключается в возможности использования исследования в лексикографической практике при создании словарей эпитетов, словаря языка В. Короткевича, словаря цветообозначений писателя, при написании монографических исследований, посвящённых изучению творчества В. Короткевича, при создании учебных пособий по современному белорусскому языку, филологическому анализу текста, лингвокультурологии, при подготовке спецкурсов для студентов-филологов и в школьной практике на уроках языка и литературы при изучении творчества писателя, при написании курсовых и дипломных работ; материал исследования может представлять ценность для дальнейшей разработки вопросов лексической колористики белорусского языка.

SUMMARY

LYASOVICH SVETLANA MICHAILOVNA

COLOUR INDICATION SYSTEM IN THE LANGUAGE OF WORKS BY VLADIMIR KOROTKEVICH: STRUCTURAL-SEMANTIC, FUNCTIONAL AND COGNITIVE ASPECTS.

Key words: colouronym, colour indication, colour nomination, colour lexeme, colour element, colour code, colour concept-sphere, colour concept, colour comparison, colour prototype, colour metaphor, colour composite, colour harmony, improper colouronym qualities.

The object of the research is the language of works by V. Korotkevich. **The subject of the research** is the colour vocabulary of the language of works by V. Korotkevich.

The aim of the research is to find out and describe multiperspective character of colour indication system functioning in the language of works by V. Korotkevich.

During the analysis of the textual material proper linguistic and general scientific **methods of research** were applied: component analysis method; distributive, lingvostylistic and conceptual analysis methods; quantitative analysis elements.

The scientific novelty of the thesis lies in the fact that for the first time in the Belarusian linguistics the attempt of multiperspective research of the colour indication system based on the material of V. Korotkevich's creative writing was made. Complex textual analysis was carried out: the structure of colour codes, quantity and component composition of colour indications and stylistic figures (structured on the base of colouronyms) in the writer's works were analyzed. The notion of colour conceptsphere was indicated, the multiperspective characteristics of colour conceptsphere and colour concept (with determination of possible concept formation mechanisms and criteria of colour concept allocation) were done. The classification of colour composites, colour metaphors and comparison was created. The symbolic and connotational specificity of colouronyms in the writer's works was described.

The practical value of the results obtained consists in the research results employment in lexicographic practice to create dictionaries of epithets, V. Korotkevich language dictionary, the writer's colour indication dictionary, to write monographic researches, dedicated to the studies of V. Korotkevich creative writing, to compose text books of contemporary Belarusian language, philological textual analysis, language cultural studies, to work out courses for students of philological departments and in school practice at language and literature lessons while studying the writer's creative works, to write course and degree works. The material of the research can be of the great value in further development of lexical colour studies in Belarusian language.